

ONA KOJA SVETLI MEĐU LJUDIMA

Blagost je najskromnija varijanta ljubavi. To je ona vrsta koje nema u spisima i jevanđeljima, u nju se niko ne kune, niko je ne doziva. Nema svoje ambleme ni simbole, ne uvodi nas u zločin ni u ljubomoru.

Pojavljuje se tamo gde pomno i predano posmatramo drugo biće, to što nisam „ja“.

Blagost je spontana i neproračunata, korak je dalje od empatije, saosećanja. Ona je svesnije, možda donekle melanholično deljenje sudbine. Blagost je kada nas duboko uzbuđi drugo biće, njegova krhkost, neponovljivost, podatljivost na patnju i poroznost vremena.

Olga Tokarčuk

Razgovor s Olgom Tokarčuk posebna je vrsta privilegije i blagosti. Imajući u vidu raznovrsnost pristupa u obradi pred-

stavljanja njenog rada u tematu časopisa *Polja* (broj 531, septembar–oktobar), nisam želela da ponavljam pitanja koja se stalno postavljaju u književnim kružocima. Namera mi je bila da, umesto čisto književne analize, pitanja podstaknu životnije preispitivanje stvarnosti, kao i da pobude intimna osećanja koja inače ne delimo u ovakvim razgovorima. Takođe, da pruže utehu, sigurnost i hrabrost koju osećamo pri čitanju njenih knjiga. Budući da su iscrpljene naše vizije o budućnosti, a skloni smo romantizaciji prošlosti, zamisao je bila da razgovor pokrene inspiraciju za drugačija i sveža razmišljanja o mogućim zajednicama i principima na kojima bi one počivale.

Beskrajnu zahvalnost dugujem prevoditeljki Milici Markić, koja već tri decenije temeljno i posvećeno prevodi autorkine tekstove i bez koje ovaj razgovor ne bi bio realizovan.

Jelena Vukićević: *Kakve su bile spoljašnje i unutrašnje životne okolnosti tokom pisanja prve knjige Kad su ljudi došli po knjigu?*

Olga Tokarčuk: Bio je to trenutak zaštišja u mom životu, jer sam se tad udala i rodila dete. I mada takve okolnosti ne idu naruku pisanju, u sebi sam negovala te stvaralačke prostore, oduvek sam bila eskapistički nastrojena, pa sam paralelno s tim svetom – u kojem sam uposlena oko deteta i poslovno angažovana (budući da sam se vratila na posao čim sam rodila de-

te) – pronalazila u sebi prostore u kojima ispredam priče, izmišljam koješta, i od toga je vrlo brzo počela da nastaje knjiga. Nisam znala kako se piše knjiga, ali sam znala da je neophodno obaviti valjano istraživanje, jer iako će biti metafora, parabola – priča se ipak mora temeljiti na činjenicama.

Radnja moje prve knjige odigrava se u Francuskoj, u sedamnaestom veku, i za to sam se dobro pripremila – premda sam knjigu napisala a da nisam ni kročila u Francusku. Naravno, kasnije se ispostavilo da je bila potrebna obimna redakтура teksta, u čemu mi je izuzetno pomogla tamošnja urednica, predstavница starije generacije, uputila me je u to šta je u tekstu dozvoljeno a šta nije, i danas se te urednice sećam i silno sam joj zahvalna.

J. V.: Ja sam čist pogled, ja sam ono što samo sebi ne pripada – *glas koji se pojavljuje u Dnevnoj kući, noćnoj kući – kako ste došli do tog i takvog pogleda?*

O. T.: Uvek sam imala ambiciju da pripovedam svet iz totalnog ugla. Tako sam osećala tu poziciju koja mi je bila potrebna, što tada nisam umela da imenujem, a danas to nazivam panoptikalnim romanom. Panoptikalni, što potiče od panoptikon, koji je dizajnirao britanski filozof Džeremi Bentam: zatvorski prostor – bizaran, strašan, užasavajući, jer se svaki zatvorenik sve vreme drži na oku, vidljiv je kao na dlanu. Eksperimentisala sam u pripovedanju s različitim perspektivama i uvek sam težila ka tom totalnom naratoru. U *Dnevnoj kući, noćnoj kući* pojavljuje se ta još neiskristalisana ideja – pretvoriti se u čist pogled, lišiti sebe vlastitog pri-

povedačkog identiteta i pripovedati kao da ne postojim. Kao da sam čist pogled, koji ne ocenjuje, ne upoređuje, nego pokušava da se približi filozofskom aspektu u kojem se svet pokazuje onakav kakav jeste – ukoliko je to uopšte moguće, jer si svestan da nije, ali barem pokušavaš.

J. V.: *Kako biste opisali specifičan dinamički odnos između provincijalnog okruženja i urbanih centara u kontekstu učešća u književnom i javnom životu, zbog istovremene potrebe za povremenošću, odnosno za udaljavanjem od svakodnevnog sveta radi introspekcije i povlačenja?*

O. T.: Kad sam pisala *Dnevnu kuću, noćnu kuću*, to je bila pesma u slavu provincije, ali tada nisam shvatala da to ne mora nužno da bude eskapizam, bekstvo, jer zahvaljujući savremenoj tehnologiji više nije nužno opredeljenje: ili/ili. Možeš da menadžerišeš svojim bivstvovanjem u svetu, da upravljaš svojom prisutnošću, što je moj primer – mogu da budem negde na periferiji i da pišem knjigu u lokalnom ambijentu, a istovremeno, zahvaljujući izdavačima i internetu, lokalno može postati univerzalno. Najbolji primer da to deluje jeste karijera koju je napravilo *Vuci svoje ralo po kostima mrtvih*. Roman je u osnovi lokalan, i ta lokalnost, perifernost, podvučena je tamo više puta, a opet, to je delo koje je od svih mojih knjiga postalo u najvećoj meri globalno. Zahvaljujući mojim prevodiocima, razume se. I kad sam svoj roman videla na sceni u Velikoj Britaniji, shvatala sam da su tvorci te predstave odlučili da sačuvaju lokalnost, britanski glumci svojski su se trudili da pravilno izgovaraju

nazive, sve te tvrde poljske toponime: Glušica, Valbžih, Wrocław. Odavno u književnosti nije bilo takvog slučaja gde se za centar zbivanja uzima Poljska. No, iako se radnja dešava u Poljskoj, avanture te stare žene, osobenjakinje, globalne su, totalne, mogu se desiti bilo gde drugde. U Kanadi, Francuskoj, gde god... Mislim da u velikoj meri više ne postoji antinomija poput globalno/lokalno, ili provincija/centar – mislim da se ta razlika rasplinula.

J. V.: *Kako danas konceptualizujete perspektivu buduće zajednice, s obzirom na društvo koje obiluje individualizmom? Kako bi zapravo trebalo oblikovati buduće zajednice, uzimajući u obzir levičarske vrednosti i principe?*

O. T.: Odlično pitanje, sviđa mi se! Jer mislim da danas, globalno, svedočimo ogromnim promenama, to se naziva promena paradigme. I rekla bih da je, između ostalog, zanimanje za identitet nešto poput poslednjih trzaja starog sveta, gde su ljudi usredsređeni na sebe, ali intuitivno pokušavaju da pronađu neku vrstu drugačije egzistencijalne pozicije. Ogromna filozofska otkrića za mene su filozofska teorija Bruna Latura, filozofska razmišljanja Filipa Deskola i svih onih koji nas osvešćuju da živimo u mreži, da je izdiferenciranost, izdvojenost, individualnost procvat kulture koja već prolazi, a u suštini ostajemo u beskrajnim mrežama, mrežama uzajamnog uticaja, gde se zapaža čuveni efekat leptira koji je ostavio utisak na nas od pre nekoliko decenija. I čini mi se da je ključni termin za rešavanje tog položaja čoveka – reč *empathy*.

tija. Ovome bih dodala i *solidarnost*. To jest, odgovornost svih za sve, osećaj zajedničke sudbine. Rekla bih da je „dobro” (dobro pod navodnicima, jer imam u vidu ekološku katastrofu) upravo to osećanje da smo svi međusobno povezani, da moramo delati na način koji će biti kompatibilan sa svim tim novim uslovima. Za mene to znači kraj nacionalnih država, i uopšte nacionalnog identiteta koji se toliko neguje i tetoši; možda i povratak drugačijim ontologijama – antropolozi rade na tome, povratak starim ontologijama koje nam govore da svet možemo posmatrati i animistički. Kao sistem manje ili više oživljenih bića koja uzajamno deluju jedna na druge. Tada će nastati nove priče, novi senzibiliteti, a kako će se to politički primeniti – nemam pojma, ali bih očekivala da će veća zajednica biti u stanju da izađe na kraj s ekološkom katastrofom. Na primer: moja odgovornost za nešto što radi neki Indus. Ili njegova odgovornost za nešto što radi neko na Kamčatki. I kada osvestimo te međusobno uslovljene odgovornosti, onda ćemo, jednostavno, predstavljati jedan organizam: imaćemo, doduše, svoje osećanje individualnosti i neponovljivosti, ali ćemo takođe osećati i brigu, pažnju, odgovornost za celinu. Ne znam kako će to izgledati, jer sigurno neću doživeti, ali čini mi se da nas to možda čeka.

J. V.: *Kako biste opisali levicu u današnjem društvu i na koji način je doživljavate, uzimajući u obzir njene socijalne, ekonomske i političke aspekte?*

O. T.: Za početak, teško mi je da definišem šta je to levica. Danas se to sve to-

talno izmenilo, insistira se na potpuno drugim stvarima. Meni je bliska levica koja je nastavljena na zajednicu i pravednost. To su dva glavna termina, a oni povlače empatiju, solidarnost, odgovornost za druge i organizovanje najpravno-pravnog mogućeg sveta, mada ne verujem u totalnu ravnopravnost sveta jer do danas se u prošlosti ništa slično nije desilo. Možda će se desiti. Čini mi se da sam genetski usmerena na tako nešto.

U Poljskoj imam problem s mladom levicom, levicom koja ima autoritarne sklonosti, koja neguje kulturu žrtve, naglašavanje žrtve, sklona da brzo ocenjuje situaciju i brzo optužuje. Mislim da se to u današnjem svetu brzo menja, i veoma brzo se pojavljuju nove definicije – te osetljivosti, tog senzibiliteta. Možda se to više i neće nazivati „levica“, nego nekako drugačije. Mislim da za levičarski nastrojenog čoveka jedna od najviših prečki u sistemu vrednosti predstavlja odgovornost za prirodnu sredinu i zajedništvo sa životinjama, sa drugačijim bićima na zemlji – to bi trebalo da bude definicija levice, što nije slučaj sa tradicionalnim levicama. Odgovornost za pejzaž, tretiranje te sfere kao nešto što je živo, na šta imamo uticaja, ali sfere koja i na nas utiče.

J. V.: *Možemo li razmotriti koja je komponenta – empatija ili sloboda – suštinski važnija, i koja nam više nedostaje u kontekstu društvenih interakcija?*

O. T.: Empatija, rekla bih. Kao ljudska jedinka sklona sam da ograničim svoju slobodu u korist empatije, u korist zajedništva. Tako razumem i levicu.

J. V.: *Kakav transformacijski potencijal sadrži u sebi ljubav i može li da postane relevantno političko sredstvo u procesima društvenih promena?*

O. T.: Kad kažeš „ljubav“ – prva mi je asocijacija ljubav oživljena erotizmom, telesnom vezanošću s drugim čovekom i u tom slučaju ne znam šta da kažem. Ali ako ljubav posmatramo kao nežnost, blagost, onda to vidim u širem kontekstu – kao prelaženje granice sopstvenog ja, kao otvaranje sebe ka drugom, uključivanje sebe u njegov svet, njegove vrednosti – i u tom smislu svakako može biti transformaciona snaga, ali za to treba pronaći novu reč. Možda upravo – *blagost*. Ja sam tu reč pokušala da izbunarim, i ona je sad u Poljskoj moderna, napravila je karijeru, i mada nije uvek u upotrebi u onom značenju do kog mi je stalo, lepo je da su se ljudi vratili toj reči, da je ušla u optičaj, jer je bila zaboravljena.

Blagost, ili vrsta produbljene filozofski viđene empatije. Nešto više od obične, spontane empatije. Toj empatiji priključuje se i refleksija.

Milica Markić: *Kad smo već kod promene naziva – kako bismo danas nazvali Isusa? Ili Muhameda, Budu, bilo kog drevnog mesiju? Ostanimo ipak kod Hrista, ako uzmemo da smo ovde hrišćani. Barem ja jesam.*

O. T.: Ja nisam. Ja sam pre animistkinja ili ateistička budistkinja. Za mene, oni su jedinke koje su menjale paradigmu. Hristos o kome znamo iz istorije, ili iz legende, svejedno, ali svakako znamo da je to ličnost koja je promenila način

gledanja na svet, i te kako snažno. On je u taj helenistički, usitnjeni svet uveo vrednosti koje tamo nisu postojale, skrenuo je pažnju na ljubav, odgovornost, opraštanje, ali je poglavito sve utemeljio na ljubavi, ukazao je na društvene nejednakosti i pokazao da su one proizvod kulture, da one ni na koji način nisu prirodne, urođene, nego su proistekle iz kulture. Najviše mi se dopada kad Isus kaže da ne postoji Grk ili Jevrejin, da su sve takve podele površne, i da smo spram istine, egzistencije – svi jednaki. Svi imamo jednako pravo na život i razvoj. Više ga gledam kao osobu društveno aktivnu, osobu koja je promenila način mišljenja o društvu, o civilizaciji.

J. V.: *Kako izgleda pokušaj da prenesemo svetu dobrotu koju od njega dobijamo?*

O. T.: Ako to uopšte i pokušavamo! Meni se čini da je greh ovog sveta u kojem živimo jedna vrsta ambivalentnosti – ukočivili smo se u individualnosti, gde je narastao ego i jako nam je teško da se toga oslobodimo. Kultura u kojoj živimo napumpava ego, igra na našu individualnost i daje pojedincu ogromnu energiju, opskrbljuje ga delotvornim potencijalom i moguće je da će nas buduće generacije definisati kao individualce. Ali u toj težnji ka individualnosti leži i ogromna snaga, jer u individualizmu počiva refleksivnost, samozapitanost.

Mada, evo, dok sam prisutna na ovoj konferenciji, primetila sam da se neprekidno ponavljaju dve reči: identitet i transgresija, i one su nekako suprotstavljene jedna drugoj. Poslednjih godina svi smo

tražili svoj identitet, nacionalni, individualni, etnički, kakav god, i čini mi se da smo došli do zida. I onda se pojavljuje ta reč „transgresija” – izlazak iz svega toga. Ne znam šta se tamo krije, ali to je ona slika putnika koji pomalja glavu izvan granica svog kosmosa, i ne znamo do kraja šta mi tamo zapravo vidimo, ali više nismo u onome što je ostalo iza nas.

J. V.: *Najzad, kako biste definisali odgovornost autora u književnom kontekstu, i kako lično tumačite tu odgovornost?*

O. T.: To je takođe velika tema. Sve više vidimo da živimo u svetu izmanipulisanom uz pomoć fejk njuza. Vodila sam u vezi s tim zanimljiv razgovor s jednom kanadskom autorkom, naime, pojavile su se glasine da pisci izmišljaju, da pišu neistine. Rekla bih da je to krajnje nesuvisla zamerka. Isto se tiče i mitologije. Prostor u kojem se krećemo jeste imaginacija, izmišljanje, koje je u neku ruku ipak istina. Možda to nisu činjenice koje su se desile, koje ljudi u izdavačkim kućama mogu da provere. Američki izdavači angažuju u tu svrhu takozvane fakt-čekere, one koji proveravaju činjenice, u objavljenim člancima proveravaju činjeničnu istinu, da li se nešto zaista dogodilo. Književnost taj režim ne dotiče. Isto kao u mitu. Da li su postojali Kadmo i Harmonija? Vrlo verovatno da nisu, bili su izmišljeni, ali delaju i danas, i mi pripovedamo svet koristeći se njihovim ličnostima. Bojim se da ta tendencija ka istini, to kretanje po površini činjenica, može da utiče na književnu fikciju – da će nastupiti odvratanje od fikcije ka onome što je *non-fiction*, i tada ćemo izgubiti ogroman i va-

žan deo svoje pameti koja se temelji na mašti. Ovo je velika tema i sve se češće pojavljuje kao problem. Imam li pravo da

izmišljam? Ako bi neko zabranio da se piše fikcija, ne znam šta bih radila – naprosto ne umem drugačije.

*Budva,
2. septembar 2023.*

(S poljskog prevela Milica Markić)